

**West-Friese
Archeologische
Notities 29**

Markt 22 in Schagen, gemeente Schagen

Een archeologisch bureauonderzoek

J. Leek

West-Friese Archeologische Notities 29

Markt 22 in Schagen, gemeente Schagen

Een archeologisch bureauonderzoek

J. Leek

Hoorn 2018

Colofon

West-Friese Archeologische Notities 29

Titel	Markt 22 in Schagen, gemeente Schagen Een archeologisch bureauonderzoek
Plangebied	Markt 22, Schagen, gemeente Schagen
Projectvoorbereidingsnr	18090
Archisnummer	4607404100
Opdrachtgever	Paul Goudsblom, Bouwbegeleiding en Adviesbureau G&G
Auteur(s)	J. Leek (archeoloog BA, Archeologie West-Friesland)
Redactie	drs. M.H. Bartels (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Datum	22-05-2018

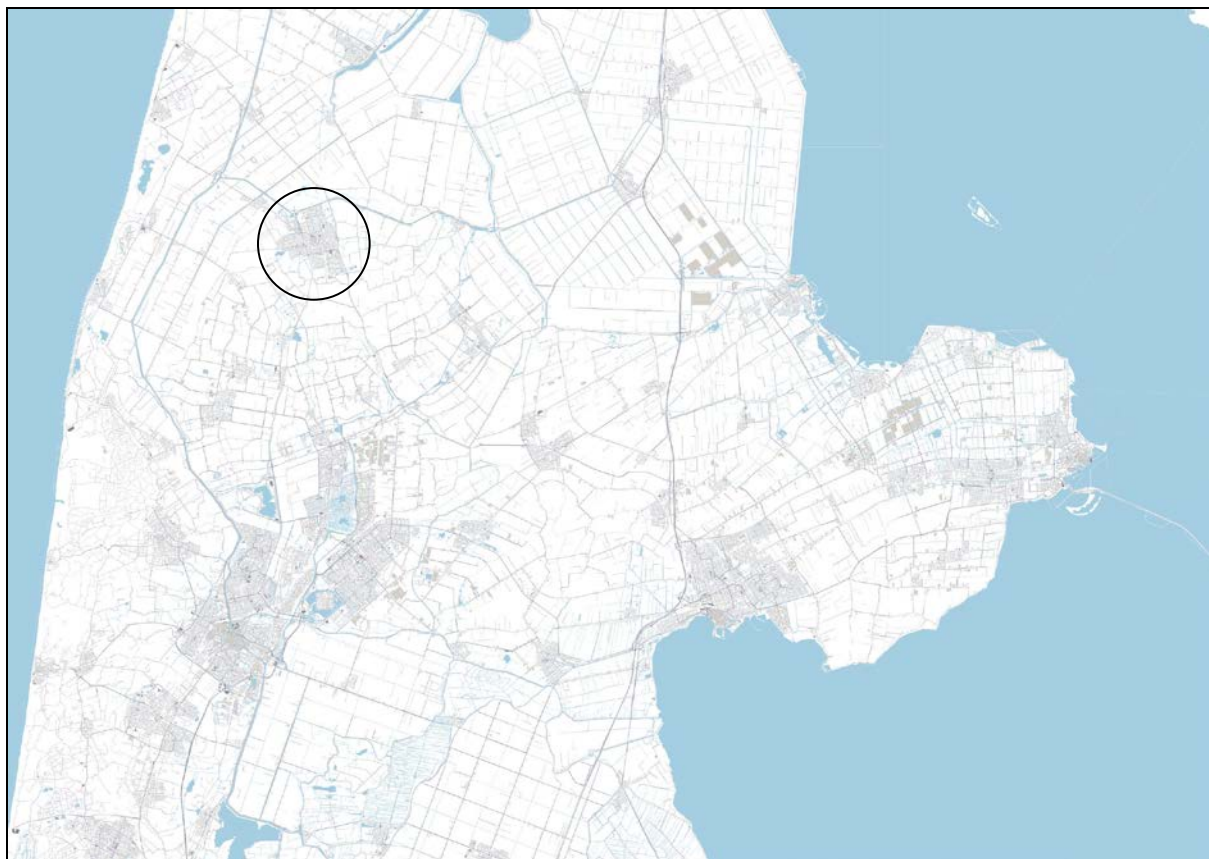
© Archeologie West-Friesland 2018

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

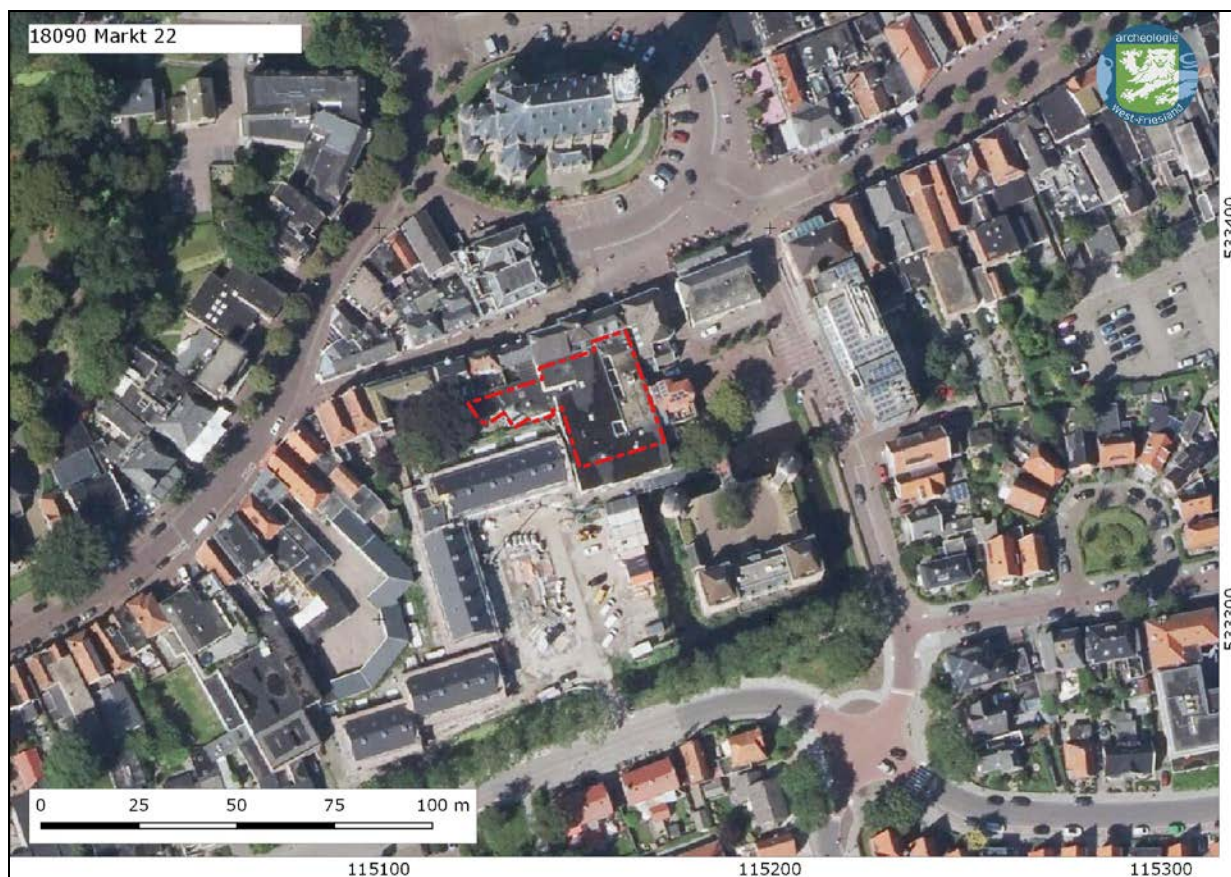
De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
2. Beleidskader	7
2.1 Rijks en Europees beleidskader	7
2.2 Provinciaal beleidskader	7
2.3 Lokaal beleidskader	8
3. Bureauonderzoek	9
3.1 Methode	9
3.2 Resultaten	9
3.2.1 Huidige en toekomstige situatie	9
3.2.2 Historische situatie	13
3.3 Vergelijkbaar archeologisch onderzoek	23
3.4 Vondstmeldingen	25
4. Gespecificeerde archeologische verwachting	26
5. Conclusie, selectieadvies en aanbevelingen	28
5.1 Conclusie	28
5.2 Selectieadvies	28
5.3 Aanbevelingen	30
6. Literatuur	31

Afbeelding 1. De locatie van het plangebied Markt 22 (zwarte cirkel).

Afbeelding 2. De locatie van het plangebied Markt 22 op een luchtfoto (rode stippellijn, bron: PDOK).

Administratieve gegevens

Onderzoeksgegevens

Project	Mart 22, Schagen
Projectvoorbereidingsnr	18090
Landelijk registratienummer	4607404100
Type onderzoek	Bureauonderzoek
Locatie/toponiem	Markt 22, Schagen
Kaartblad	14D
Kadastrale gegevens	Schagen, perceel 473
Afbakening onderzoeksgebied	Tijdens het bureauonderzoek is het plangebied inclusief een zone van 500 m rondom het plangebied onderzocht.
Datum rapportage	22-05-2018
Bevoegde overheid	Gemeente Schagen

Opdrachtgever

Opdrachtgever	Bouwbegeleiding en Adviesbureau G & G
---------------	---------------------------------------

Uitvoerder

Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
---------------	----------------------------

1. Inleiding

Naar aanleiding van sloop- en bouwwerkzaamheden op het perceel Markt 22 in Schagen is in opdracht van Bouwbegeleiding en Adviesbureau G&G door Archeologie West-Friesland een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd (afb. 1 en 2).

Het plangebied is gelegen binnen het historische centrum van Schagen. In de historische kern van Schagen geldt dat bij grondroerende werkzaamheden met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden maaiveld rekening dient te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologisch waarden.

Doel van dit archeologische bureauonderzoek is in de eerste plaats het reconstrueren van de historische ontwikkeling van het plangebied aan de hand van geschreven en cartografische bronnen. Vervolgens zal de archeologische verwachting voor dit gebied worden geformuleerd. Tenslotte wordt een advies voor verdere archeologische stappen gegeven.

Dit archeologische bureauonderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 4.0) en het Kwaliteitshandboek Hoorn versie 2016.

2. Beleidskader

2.1 Rijks en Europees beleidskader

Het rijkskader wordt gevormd door de Erfgoedwet 2016. Voorheen werd dit beschreven in de Monumentenwet 1988. Deze wet is op 1 juli 2016 overgegaan in de Erfgoedwet. De Erfgoedwet vormt samen met de Omgevingswet het wettelijk fundament voor de cultuurhistorie in Nederland. In de Erfgoedwet is vastgelegd hoe met ons erfgoed wordt omgegaan, wie daarbij welke verantwoordelijkheden heeft en hoe daarop het toezicht wordt uitgeoefend. De Erfgoedwet bundelt bestaande wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland. Bovendien zijn aan de Erfgoedwet een aantal nieuwe bepalingen toegevoegd. Het beschermingsniveau zoals die in oude wetten en regelingen golden blijven gehandhaafd.

Onderdelen van de Monumentenwet die de fysieke leefomgeving betreffen, worden overgeheveld naar de Omgevingswet die in 2019 van kracht wordt. Voor deze onderdelen is een overgangsregeling in de Erfgoedwet opgenomen voor de periode 2016-2019. Het betreft dan:

1. Vergunningen tot wijziging, sloop of verwijdering van rijksmonumenten;
2. Verordeningen, bestemmingsplannen, vergunningen en ontheffingen op het gebied van archeologie;
3. Bescherming van stads- en dorpsgezichten.

In grote lijnen wordt hier het 'Verdrag van Malta' onderschreven. In het Verdrag van Malta, in 1992 gesloten te Valletta, wordt de bescherming van het archeologisch erfgoed geregeld. Uitgangspunt daarbij is dat waar mogelijk archeologische resten bewaard dienen te blijven. Bij de ontwikkeling van ruimtelijk beleid moet het archeologisch belang, of beter het cultuurhistorisch belang, van af het begin meewegen in de besluitvorming.

2.2 Provinciaal beleidskader

De Provincie Noord-Holland streeft naar behoud van het erfgoed in situ (in de bodem). Om de archeologische waarden zoveel mogelijk veilig te stellen, raden zij aan archeologievriendelijk te bouwen. Waar behoud in de bodem niet mogelijk is, dient een archeologisch onderzoek plaats te vinden.

De visie op de gewenste ruimtelijke kwaliteit is vastgelegd in de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie¹. Deze vernieuwde leidraad is een uitwerking van het in 2006 vastgestelde Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie, dat werd gebruikt als leidraad voor ruimtelijke plannen als bestemmingsplannen, beeldkwaliteitsplannen en structuurplannen. Daarnaast bood het handreikingen aan gemeenten om landschap en cultuurhistorie als uitgangspunt te gebruiken bij planvorming.

De provincie Noord-Holland heeft 10 archeologische gebieden van provinciaal belang gedefinieerd, waaronder West-Friesland.

Om te voorkomen dat waardevolle informatie verloren gaat, dienen eventueel aanwezige archeologische resten zo vroeg mogelijk in het planproces te worden gelokaliseerd en gewaardeerd

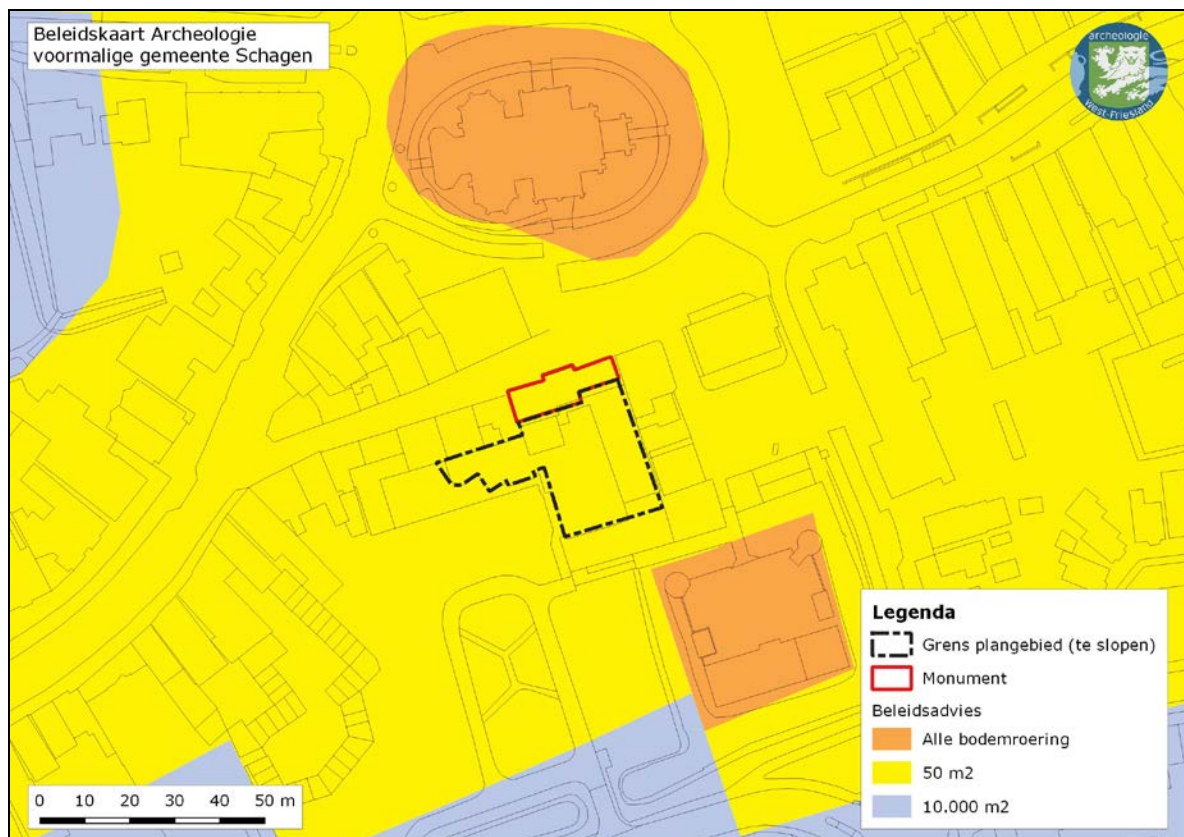
¹ Provincie Noord-Holland 2010.

door middel van een archeologisch vooronderzoek. Bij de toetsing van bestemmingsplannen wordt nagegaan of bij de planvorming voldoende archeologisch vooronderzoek is verricht om tot een evenwichtige besluitvorming te komen. Terreinen van hoge en zeer hoge waarde dienen in bestemmingsplannen te worden aangegeven en beschermd te worden door middel van een aanlegvergunning.

2.3 Lokaal beleidskader

In 2009 is een beleidskaart Cultuurhistorie opgesteld (afb. 3). Op deze beleidskaart ligt het plangebied in de historische kern van Schagen (code SCHA1A). Omschrijving uit het rapport luidt: *“Verschillende archeologische waarnemingen en opgravingen hebben aangetoond, dat de historische kern van Schagen vrijwel overal belangrijke archeologische waarden bevat, behalve daar waar de bodem in de 20e eeuw is verstoord. Deze waarden leveren informatie over de ruimtelijke ontwikkeling van Schagen in het verleden, over het dagelijks leven van de bewoners en hun werkzaamheden en over de ontwikkeling van individuele gebouwen. De te verwachten archeologische sporen bevinden zich vaak reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte en bestaan concreet uit fundamente van huizen, ophogingen, (afval)kuilen, waterputten, beerputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.”*

In de historische kern geldt dat bij grondroerende werkzaamheden met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld rekening gehouden dient te worden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Deze vrijstellingsgrens is opgenomen in het bestemmingsplan Centrum en omgeving.

Afbeelding 3. Ligging plangebied op de Beleidskaart Cultuurhistorie 2009.

3. Bureauonderzoek

3.1 Methode

Het bureauonderzoek is uitgevoerd om een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen. Daartoe zijn reeds bekende archeologische, historische en aardkundige gegevens verzameld en is het grondgebruik in het plangebied in het heden en verleden geïnventariseerd.

De volgende bronnen zijn voor dit bureauonderzoek geraadpleegd:

- Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW)
- Kadastrale minuut 1819 gemeente Schagen, sectie E genaamd Schagen Zuid Zeide, Eerste blad²
- Relevant historisch kaartmateriaal
- Recent kaartmateriaal
- Bouwtekeningen
- Archis 3
- Recente archeologische onderzoeken
- Palaeogeografisch kaartmateriaal

3.2 Resultaten

3.2.1 Huidige en toekomstige situatie

Huidige situatie

Het plangebied ligt aan de Markt in Schagen en heeft een oppervlakte van ca. 800 m². Aan de noordzijde van het plangebied ligt het voormalige koetshuis van het Schager Slot.³ Dit blijft behouden. Van de nieuwbouw aan de zuidzijde van het plangebied wordt alleen de tweede bouwlaag gesloopt (afb. 4). Hier zal de bodem niet worden verstoord. Het te slopen gedeelte is eind jaren '90 gebouwd en wordt tot op 0,9 m beneden maaiveld uitgegraven. Het pand is, op het monumentale gedeelte na, onderheid. Bestaande heipalen worden tot 0,9 m beneden maaiveld afgebroken. De restanten blijven in de bodem.

Het plangebied is onderverdeeld in vier zones. Op basis van boringen kunnen de volgende gegevens worden vastgesteld. Zone 1 bestaat uit het restaurant, de zithoek en het terras. Totaal beslaat deze zone 150m². Dit gedeelte van het pand bevat geen kruipruimte, maar wel 0,4 m aan beton en isolatie. Onder deze laag zit een 10 cm dikke laag stopzand.

Zone 2 beslaat de keuken, de toiletten en de foyer. Deze zone is van een ca. 1 m diepe kruipruimte voorzien. De kruipruimte is op een 10 cm dikke betonnen plaat met daaronder zand aangelegd.

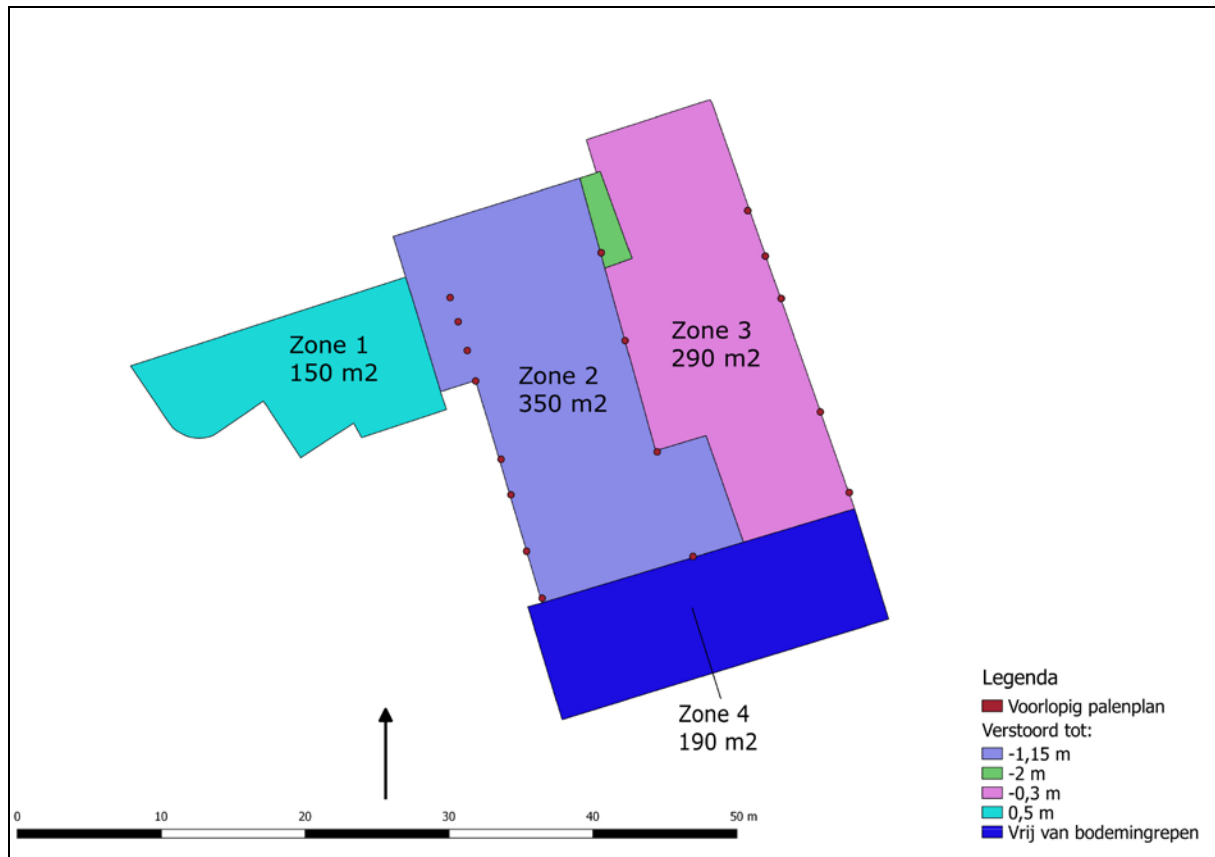
Zone 3 bestaat uit een danszaal en een podium. Op een kelder na (het groene vlak op afb. 5) is deze zone slechts tot 0,3 m beneden maaiveld verstoord.

Zone 4 bestaat uit drie kleinere ruimten. Dit gedeelte van het pand zal slechts tot de eerste bouwlaag worden gesloopt, waardoor de bodem niet wordt geroerd.

² beeldbank.cultureelerfgoed.nl.

³ Gemeentelijk monumentnummer: 0441/WN076

Pagina 10 van 32

Afbeelding 5. Zonering van het plangebied

Toekomstige situatie

Voor het bouwrijp maken van het plangebied worden zone 1, 2 en 3 tot 0,9 m benden maaiveld afgegraven. Vooralsnog is nog geen definitief palenplan bekend, hoewel in de planning ligt om het nieuwe gebouw te voorzien van nieuwe palen (maximaal achttien, afb. 5). Deze worden, om eventuele schade aan omliggende bebouwing te voorkomen, geboord.

Zone 1 (de serre) is tijdens de bouw tot 0,5 m benden maaiveld verstoord. Voor het bouwrijp maken van plangebied wordt deze tot 0,9 m worden afgegraven. Hetzelfde geldt voor zone 3. Deze is tot 0,3 m beneden maaiveld verstoord. Deze zone bevindt zich op het terrein van de voormalige voorburcht (zie paragraaf 3.2.2). In de planning ligt om zone 3 te voorzien van een kruipruimte die zal reiken tot 0,9 m beneden maaiveld. Na de voorgenomen ingrepen zal het pand dienst doen als hotel, restaurant en café.

Landschap en bodem

Het plangebied ligt binnen de bebouwde kom van Schagen, waardoor de bodem niet is gekarteerd. Rondom de bebouwde kom bestaat de bodem voornamelijk uit poldervaaggronden. De poldervaaggrond is in de regel gevormd in een overstromingsdek uit de Late Middeleeuwen. De bovengrond bestaat uit kalkloze humeuze lichte klei. Hieronder bevindt zich donkergrijze kalkloze zware klei. Dit betreft laatmiddeleeuwse mariene afzetting. Onder deze afzetting ligt een dunne laag veen of humusrijke zware klei. Dit niveau correspondeert met het oorspronkelijk veendek.

Het plangebied ligt net buiten een zone waar tussen ca. 2500 en 1500 voor Chr. een getijdengeul actief was. Het water stroomde vanuit de Noordzee via het Zeegat van Bergen Noord-Holland binnen.⁴ De getijdengeul is gedurende de Bronstijd steeds verder dichtgeslibd. Na het sluiten van het zeegat kon op grote schaal veen groeien.

In 2016 is tijdens een proefsleuvenonderzoek de bodemopbouw aangrenzend aan het perceel Markt 22 gedocumenteerd.⁵ Daar bestond de ondergrond uit een kwelderafzetting waar vervolgens een laag veen op lag. Deze laag veen werd op haar beurt weer afgedekt door een laag klei. Het middeleeuwse loopvlak was aldaar verdwenen of inmiddels in de bouwvoor opgenomen. Eventuele veronderstelde terpen werden niet aangetroffen.

Recent onderzoek heeft aangetoond dat de kweldergebieden in en rondom Schagen vanaf de Midden-IJzertijd vrij intensief werden bewoond.⁶ In de loop van de IJzertijd nam de invloed van de zee aanzienlijk af, waardoor het land ontziltte. De aangetroffen resten werden vooral geborgen uit een zwarte brandlaag. Deze laag wordt geïnterpreteerd als bodem waarop kweldervegetatie in brand werd gestoken om de vegetatie te verjongen en de begrazingsomstandigheden voor het vee te verbeteren.⁷

⁴ Vos/de Vries 2013; van Zijverden 2017.

⁵ Koopmanschap/Teekens 2016, 7

⁶ Geerts 2013.

⁷ Geerts 2013, 7.

3.2.2 Historische situatie

Korte geschiedenis van Schagen

Het plangebied ligt in de historische kern van Schagen en bevindt zich tussen de Grote Kerk in het noorden en het Slot van Schagen in het zuiden.

In de Karolingische periode vond in het Noord-Hollandse veengebied een bevolkingsexpansie plaats. Al vanaf de Merovingische periode werden plaatsen in en rondom Schagen bewoond. Pas vanaf 900 na Chr. vond in Noord-Holland het begin van de grootschalige veenontginning plaats. Door de bevolkingsgroei werd de vraag naar landbouwareaal groter, dat leidde tot de ontginning van het veen.⁸ Door de zeer natte toestand van het veen moest het voor bewoning en landbouw eerst worden ontwaterd. Sloten die zorgden voor drainage werden aangelegd. Het veen raakte hierdoor in contact met zuurstof. Dit leidde uiteindelijk tot een oxidatieproces, waardoor het veen in een rap tempo verging. Als gevolg hiervan daalde het maaiveld, terwijl de zeespiegel langzaam steeg. De toplaag van het ontgonnen veenpakket vormde een vrij stevige bodem, geschikt voor akkerbouw.⁹

De sloten werden constant landinwaarts verlegd, waardoor de kenmerkende lange strokenverkaveling ontstond. De nederzettingen van de ontginners waren vaak geplaatst in de hoogste delen van het veengebied en bestonden veelal uit naast elkaar gebouwde boerderijen.

Deze bewoning vormde uiteindelijk de dorpslinten, zoals deze vandaag de dag nog te zien zijn in het landschap. In de kern van Schagen is dit eveneens het geval. De restanten van twee dijkringen lopen dwars door de bebouwde kom van Schagen. Volgens de Cultuurhistorische Waardenkaart van Noord-Holland behoren deze tot de Schager Kagen die in de 11de-12de eeuw tot stand zijn gekomen. Het perceel aan de Markt 22 ligt aan de dijkkring die de wegen Loet, Herenstraat, Gedempte Gracht en Molenstraat met elkaar verbindt. De tweede dijkkring loopt van de noordzijde van de kerk via het Noord.

Aanleiding tot aanleg van deze dijken vond plaats in de loop van de 9de eeuw. Tijdens de zogenaamde transgressieperiode Duinkerken IIIa werd de greep van de zee op het land groter.¹⁰ Bij transgressie schuift de kustlijn landinwaarts op. Het landschap van strandwallen en duinen ten oosten van Texel veranderde in een aantal eilanden gescheiden door zeegaten. Door de invloed van de zee sletten de gaten tussen de eilanden dieper uit.¹¹ Vanwege de openingen om de eilanden kreeg de zee steeds meer toegang tot het veengebied. Om hun woonplaatsen te beschermen, wierpen de bewoners terpen op en om de weilanden werden dijkjes aangelegd. Dit proces was uiteindelijk in de 13de eeuw voltooid. De terpen zijn hedendaags nog goed zichtbaar in Schagen (Avendorp, de Dorpen en Keinse).

⁸ Molenaar *et al.* 2009, 54.

⁹ Van Zijverden/de Moor 2014, 77.

¹⁰ Baeteman 2011, 4.

¹¹ Walsmit *et al.* 2009, 15.

De naam Schagen (Scagon) wordt pas in het jaar 977 genoemd in de Annalen van Egmond. Het land van Scagon bestond toen uit zes hoeven. Deze landerijen werden door graaf Dirk II, nazaat van Dirk I, stichter van de Abdij van Egmond, ter levensonderhoud aan de monniken van de abdij geschonken.¹² Handhaving en toezicht vielen niet direct onder het gezag van de graaf zelf, maar onder een aangesteld persoon. De meier hield toezicht op het innen van pachtpenningen. Mogelijk diende het huis van de meier als voorloper van de burcht of wat nu bekend staat als het Slot van Schagen.¹³

Aan het einde van de 13de eeuw werden de gronden door de monniken van de Abdij van Egmond aan de 'Fresen ende Kennemaeren' geschonken. In diezelfde periode beheerste graaf Floris V het gebied en vervielen de geschonken gronden, de 'burcht' en de kerk aan hem.¹⁴

In 1427 werd Schagen samen met Barsingerhorn, Kolhorn en Haringhuizen in leen door Philips van Bourgondië aan zijn oom Willem van Beijeren gegeven.¹⁵ Vanaf toen maakten de geleende gronden van Schagen deel uit van de familie Van Beijeren van Schagen. De graaf van Holland bleef de rechtmatige eigenaar. De eerdergenoemde burcht dateerde vermoedelijk al uit de 14de eeuw. In die periode ging het slechts om een stenen huis. In 1409 staat in de lenen van de Hofstede Egmond vermeld dat in Schagen een hofstede zal worden gebouwd, grenzend aan het Marktveld. Pas in 1430 is de hofstede daadwerkelijk voltooid. Waarschijnlijk gaat het om een verbouwing van het stenen huis tot vierkante burcht of kasteel.¹⁶

¹² Numan 2015, 21.

¹³ Van Kempen 2000, 10.

¹⁴ Van Kempen 2000, 10.

¹⁵ Timmer 2012, 23.

¹⁶ Van Kempen 2000, 10; Timmer 2012, 23.

Historische ontwikkeling plangebied

Het plangebied ligt in de historische kern van Schagen. Dwars door de kern lopen twee oude dijkringen, waarvan één grenst aan de Markt 22. De weg waaraan het plangebied grenst is onder meer zichtbaar op afbeelding van het Huis te Schagen van landmeter Lisse. In 1561 is het kasteel van Schagen met bijbehorende grond opgemeten. Aanleiding hiervoor was een conflict tussen de Vrouwe van Scagen, weduwe van Willem van Scagen en Frans van Nijenrode.¹⁷ Om het conflict op te lossen, namen beide partijen een landmeter in de arm. Adriaen Corneliszoon en Cornelis Corneliszoon van Berck waren aangesteld om de gronden op te meten en een landmetersrapport te vervaardigen. Problematisch bij het interpreteren van de kaarten zijn de jaartallen. Op enkele kaarten zijn de jaren 1544 en/of 1547 herkenbaar, terwijl het rapport uit 1561 dateert.

De afbeelding situeert de ligging van de burcht en de bijbehorende gronden (afb. 6). In totaal zijn drie schetsen door de landmeters gemaakt. Aan de noordzijde van het kasteel ligt de voorburcht met toegangspoort. Aan de rechterzijde van de poort zijn twee gebouwen zichtbaar, waarvan één duidelijk op de voorburcht is gesitueerd. De tweede ligt aan de noordzijde van de voorburcht en moet het huis van schout Eelkens voorstellen. Opvallend aan het pand zijn de trapgevels aan de noord- en oostzijde. Over een koetshuis wordt op de 16de-eeuwse afbeelding niet gesproken. Achter het kasteel, aan de zuidzijde, ligt een perceel dat staat aangeduid als *de grote boemgart groet V½ geersen II½ snesen I roeden*.¹⁸ Het kleinere perceel rechts van het kasteel, aan de westzijde, staat aangeduid als *d' voir boemgart*. Aan de oostzijde van het koetshuis en de voorburcht ligt een klein perceel dat beschreven staat als 't fiverken (het vijvertje). Te zien is dat de vijver via een brug kon worden betreden. Tevens waren de boomgaarden met de voorburcht verbonden.

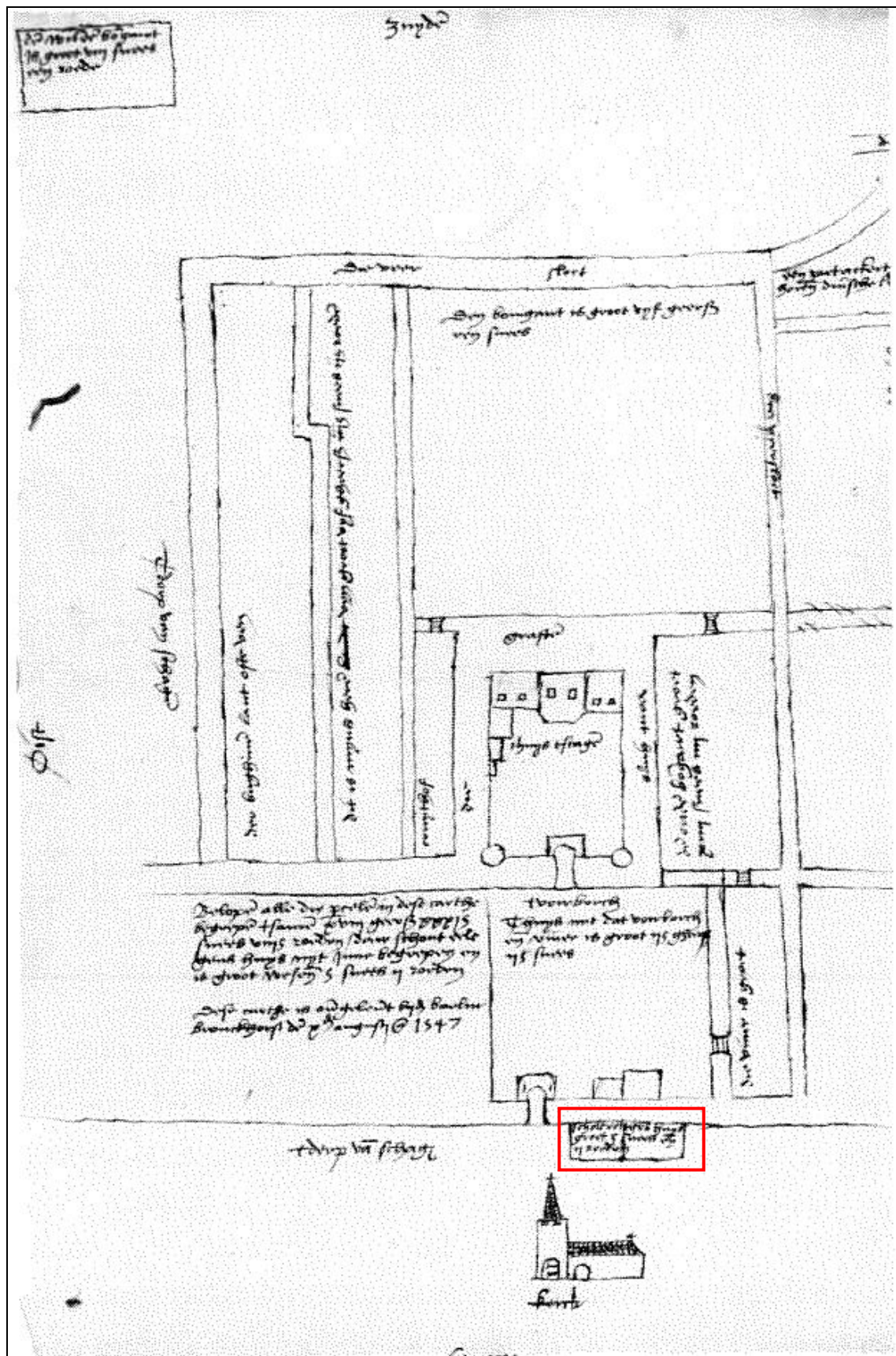
¹⁷ Timmer 1993. 3.

¹⁸ 1 geers = 12 snees; 1 snee = 20 roeden (1 geers = ca 0,27 ha)

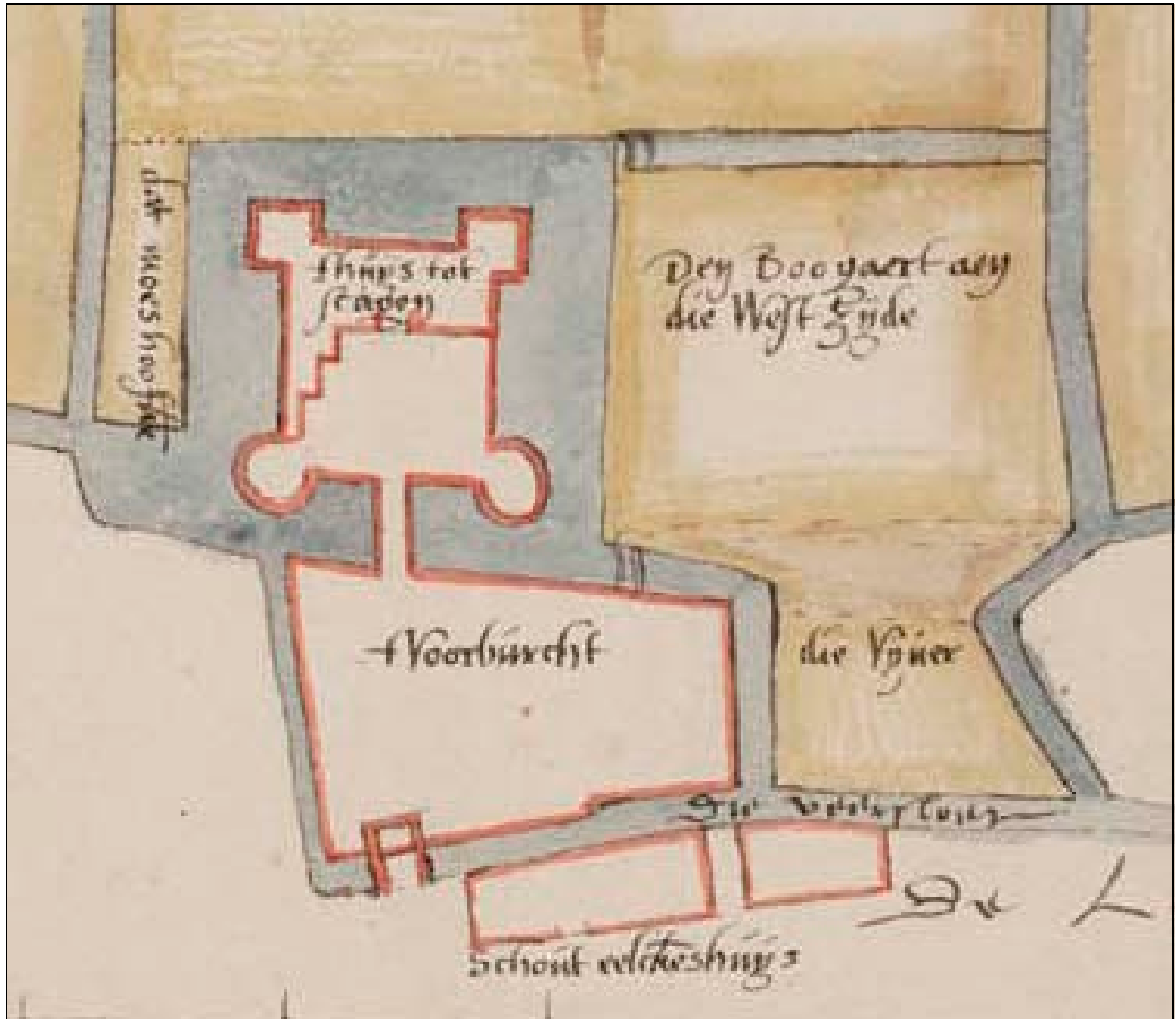
Afbeelding 6. Ligging van het slot en het plangebied. Het noorden is onder. Het rode kader omlijnt de plaats van het koetshuis en de schoutswoning (collectie: Universiteit Leiden).

De tweede schets lijkt zeer schematisch te zijn getekend. Hoewel de verhoudingen van de percelen ietwat afwijken van de weergave op afb. 6, lijken ze in grove lijnen hetzelfde. Het perceel rechts van het kasteel staat hier weergegeven als *de oude bomgairdt groot XIII snees III roeden*. De boomgaard lijkt op deze schets enkel te betreden via het perceel gesitueerd aan de rechterzijde van de voorburcht. Eveneens staat dit perceel als *die viver* beschreven. Aan de oostzijde van het kasteel ligt nu een smalle strook land, dat staat aangeduid als Moeshooftie en Cruijthof. Aan de noordzijde van de voorburcht staan twee aaneengesloten gebouwen gesitueerd. Aan de noordzijde, aan de andere kant van de gracht, staat het schoutheus weergegeven. Het grachten- en slotenpatroon bleef onveranderd.

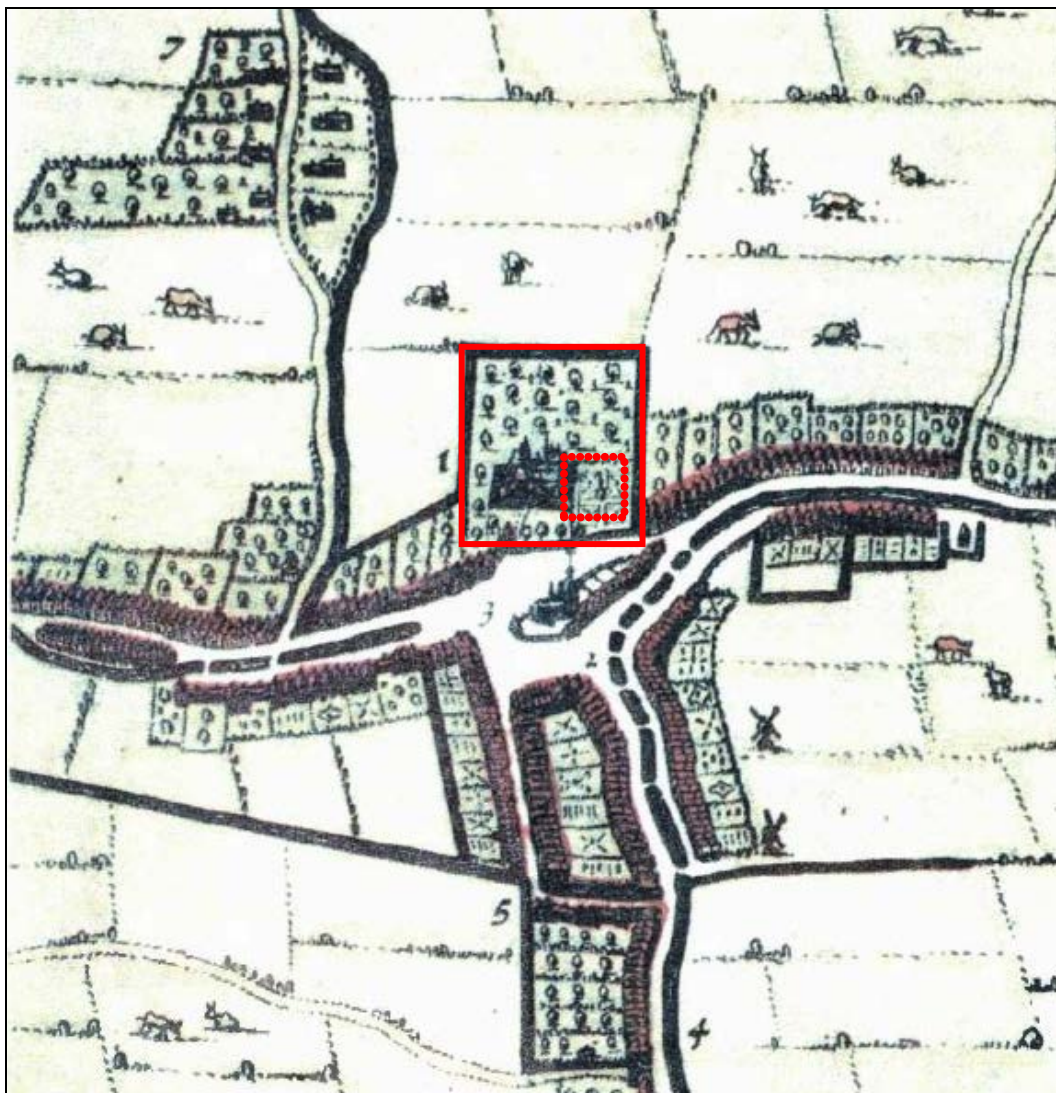
Afbeelding 7. Schetsopmeting van kasteel Schagen met omgeving uit 1547. Het noorden is onder (collectie: Universiteit Leiden).

De derde plattegrond (afb. 8) lijkt af te wijken van de voorgaande. De gracht tussen de boomgaard rechts van het kasteel is, net als de vijver, gedempt. In het landmetersrapport wordt gesproken over *die sloot tusschen den cleijnen bogaert ende die / vijver die nu gevult is is groot J snees V roeden IX voet*. De voorburcht lijkt op de poort na vrij van bebouwing. Ten noorden van de voorburcht liggen in het rood twee gebouwen. Bij het linker gebouw staat duidelijk Schout Eelkenshuis. Het rechter gebouw blijft onbesproken. Waar op de voorgaande plattegronden een brug naar de vijver zichtbaar is, lijkt deze op de derde plattegrond niet meer te bestaan.

Afbeelding 8. Plattegrond uit 1561 van het kasteel met bijbehorende gronden. Het noorden ligt beneden (collectie: Universiteit Leiden).

Op de stadplattegrond van Boxhorn uit 1632 staat de woning van de Schout niet meer weergegeven (afb. 9). Mogelijk is in deze periode het huis deels gesloopt of verbouwd om te fungeren als koetshuis. Het kleine perceel aan de westzijde van het slot, waar voorheen de vijver lag, is 1632 veranderd in een tuin. De voorburcht is aan de noordzijde beplant met bomen net zoals de voormalige moestuin.

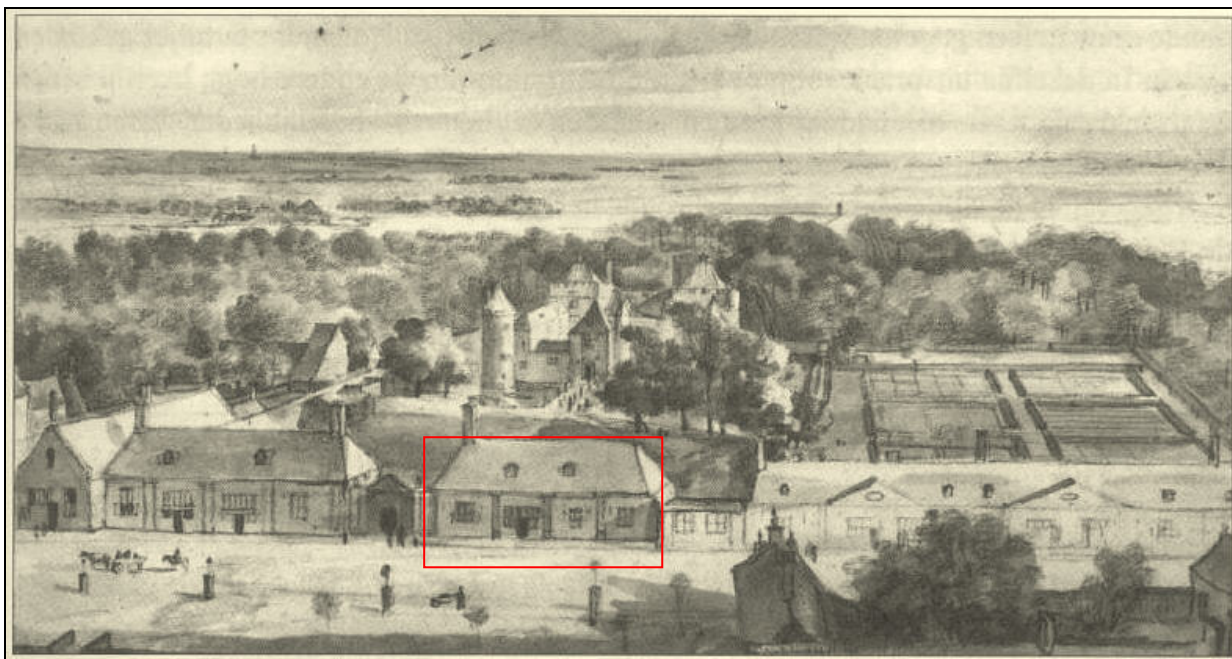

Afbeelding 9. Het kasteelterrein zichtbaar op een kaart van Boxhorn uit 1632. De rode stippellijn omkadert de tuin binnen het kasteelterrein.

In 1658 kwam door geldnood een einde aan de heerschappij van de familie van Beijeren van Schagen. Het heerlijkheid Schagen werd tezamen met het kasteel verkocht aan George van Cats.¹⁹ Heer van Cats besloot in de jaren erna het kasteel met bijbehorende gebouwen te moderniseren. Het kasteel behoorde niet meer te fungeren als verdedigingsmechaniek, maar voor een verblijf van openheid en luxe. De muren tussen de hoektorens werden gesloopt. De poorttoren die de voorburch met de hoofdburcht verbond, werd afgebroken en op de voorburcht ontstond een plein met klinkers. Voor de gesloopte poort met toren kwam een houten poort in de plaats. De ophaalpoort die het kasteel met de voorburcht verbond werd vervangen door een stenen brug. In de *Chronyk van de gantsche oude Heerlykheid van het Dorp Schagen* wordt gesproken over de *vyver met een steenen gemaakte Brug met Bogen*.²⁰

¹⁹ Timmer 2012, 23; van de Pol/Timmer 1993, 24.

²⁰ Van de Pol/Timmer 1999, 24.

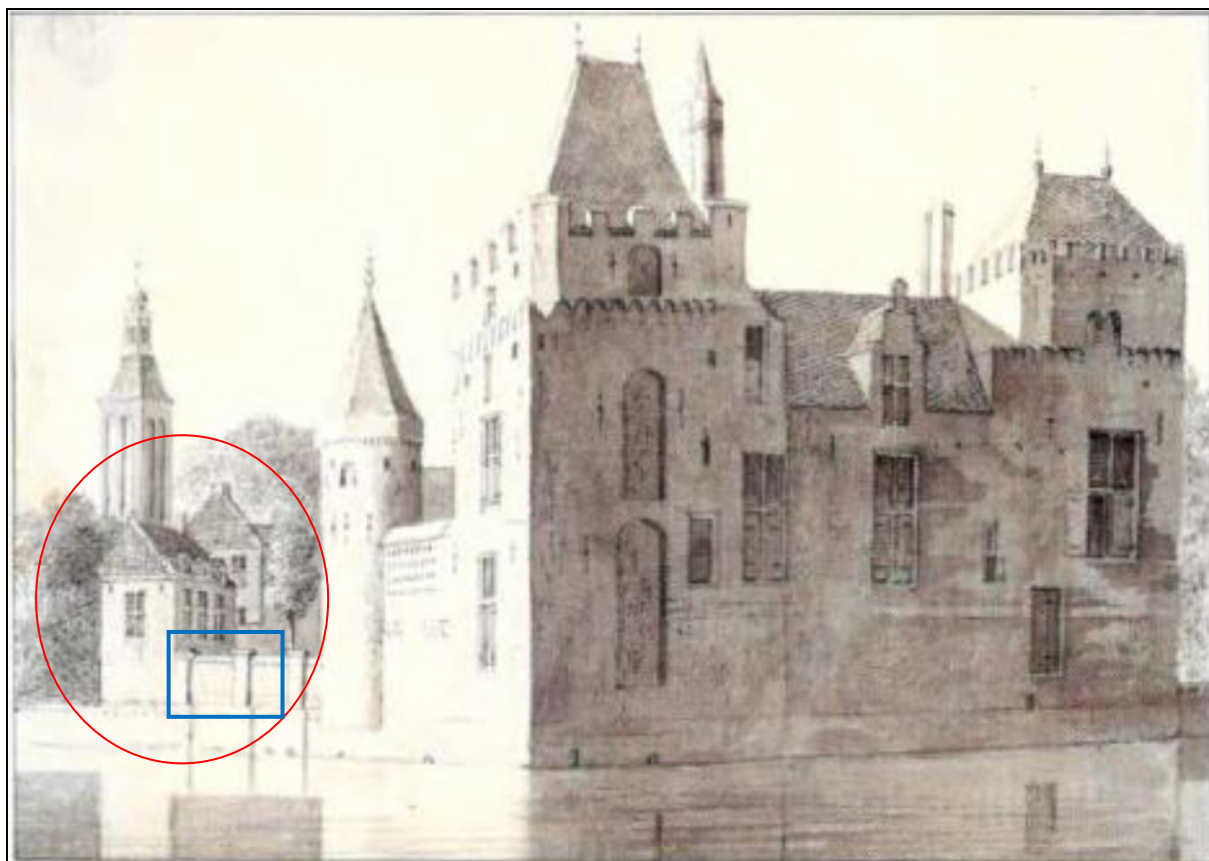
Afbeelding 10. Het Slot te Schagen van Roelant Roghman (1646-1647). Het rode kader omsluit het koetshuis. Aanzicht uit het noorden (bron: <http://www.dwangburchten.nl>).

Een aantal jaren voor de overnamen door George van Cats heeft Roelant Roghman tussen 1646 en 1647 het aangezicht van het kasteel en de omliggende gebouwen getekend (afb. 10). De prent toont veel overeenkomsten met de stadsplattegrond van Boxborn uit 1632, hoewel op de afbeelding van Roghman bebouwing aan de westzijde van het koetshuis zichtbaar is. Vrijwel alle bebouwing aan deze straat (Herenstraat) was in bezit van de Heer van Schagen. Door de huizen te verhuren werden inkomsten gegenereerd.²¹

Heel erg lang duurde het luxe bestaan van heer Van Cats niet. In 1676 waren de schulden van Van Cats te hoog geworden en het heerlijkheid Schagen moest opnieuw in de verkoop. Floris Carel van Beijeren van Schagen, neef van voormalig eigenaar Willem van Beijeren van Schagen, kocht het heerlijkheid, maar besloot om het kasteel niet te bewonen. De naam van Beijeren van Schagen raakte in onbruik en de heren en vrouwen van Schagen behoorden in de loop van de 18de eeuw tot het geslacht d'Oultremont.

Omstreeks 1750 werd het oude koetshuis omgebouwd tot een tweelaags gebouw met middenrisaliet. Parallel aan de zuidgevel werd de nieuwe stadsmuur opgetrokken. Het nieuwe pand met aanbouw zou de naam *Vredelust* dragen (afb. 11).

²¹ Numan 2015, 90.

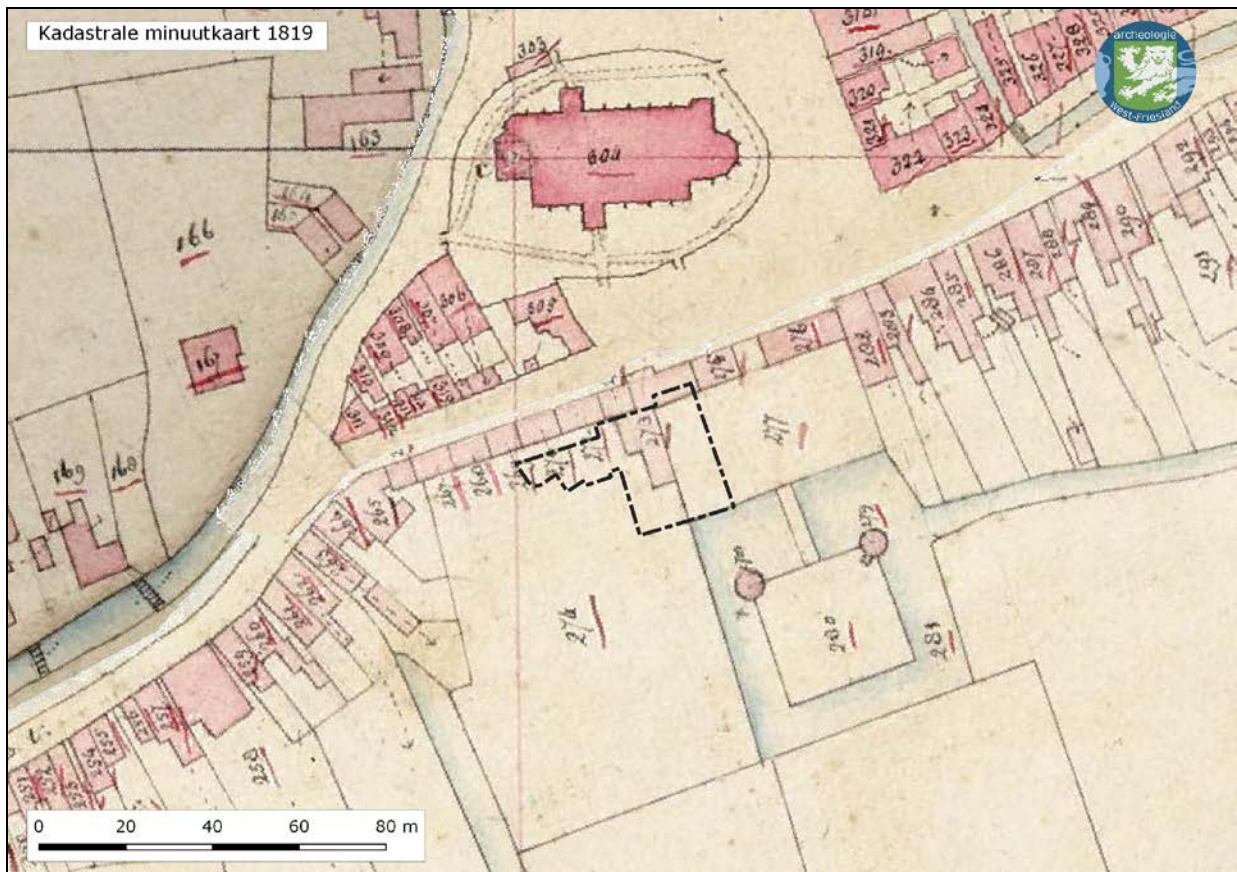
Afbeelding 11. Het Slote te Schaage van agteren. De rode lijn omkadert de aanbouw van Vredelust. De blauwe lijn omkadert de stadsmuur tegen de zuidoostelijke gevel van Vredelust (1785) (bron: Sevenhuysen 2018).

De leegstand kwam het kasteel niet ten goede. In de Franse tijd vervielen alle heerlijke rechten. Nadat aan het einde van de 18de eeuw het kasteel zwaar werd beschadigd werd het in 1821 door de graaf verlaten. Vijf jaar later werd het kasteel, op de twee 15de-eeuwse torens na, gesloopt. De torens werden aan de gemeente Schagen verhuurd. De westtoren deed dienst als gevangenis, de oostelijke toren als woning voor de veldwachter of cipier.²²

²² Timmer 2012, 28.

Op het kadastrale minuutplan uit 1819 is te zien dat Huis Vredelust is opgedeeld in twee percelen (afb. 12). Perceel 273 en 374 komen in eigendom van Cornelis de Leeuw, afkomstig van Texel. Perceel 273 betreft het voormalige koetshuis met aanbouw. Deze doet vanaf 1819 dienst als koffiehuis. Perceel 274 betreft de voormalige 16de-eeuwse boomgaard. Het huis ten oosten van Huis Vredelust was in 1819 nog in bezit van de Heren van Schagen en werd vermoedelijk gebruikt als gevangenhuis. Aan de oostzijde grensde het plangebied aan perceel 277. De voormalige voorburch deed in de 19de eeuw dienst als kolfbaan en was in eigendom van de heren van Schagen.

Na de sloop in 1826 werd besloten om een groot gedeelte van de gracht te dempen. Onzeker is of hierbij de stenen brug is gesloopt. Op de voorburch werd een kolfbaan aangelegd en het binnenterrein werd omstreeks 1830 opgehoogd met een ca. 1m dikke laag grond, afkomstig van terp Avendorp.²³ Het nieuwe terrein heeft tot omstreeks 1900 dienst gedaan als kerkhof. Deze verviel toen de begraafplaats aan de Hoep in gebruik werd genomen.

Afbeelding 12. Het plangebied gesitueerd op een uitsnede van het kadastrale minuutplan uit 1811-1832.

²³ Van Kempen 2000, 12-13, 19.

3.3 Vergelijkbaar archeologisch onderzoek

In de directe omgeving van het plangebied zijn in het verleden diverse archeologische onderzoeken uitgevoerd.

In 1984 en 1985 is door de Archeologische Werkgroep Nederland, afdeling Schagen onderzoek gedaan naar de resten van het Kasteel. In totaal werd aan iedere zijde van het kasteel een put gegraven. Daarbij werden funderingen van kloostermoppen aangetroffen, waarvan wordt vermoed dat deze secundair zijn gebruikt.²⁴ De kloostermoppen worden in de 13de eeuw gedateerd en behoren waarschijnlijk tot de eerste fase van het kasteel. De noordmuur van het kasteel is tijde een verbouwing omstreeks 1420 opnieuw met bakstenen opgemetseld. Van de muur was slechts een laag bakstenen overgebleven. Aan de hand van opgravingsgegevens, historische en cartografische bronnen heeft Diederik de plattegrond van het 15de-eeuwse kasteel kunnen reconstrueren (afb. 13).

In 1999 is voor het hoofdburcht- en het voorburchtterrein een geofysisch en bureauonderzoek uitgevoerd.²⁵ Op het voorburchtterrein werd mogelijk de funderingen van de poorttoren aangetroffen.

Het hoofdburchtterrein is in de loop van de van de tijd ca. 2,2 m opgehoogd. Omstreeks 1830 is het terrein ten behoeve van de aanleg van en begraafplaats 1 m opgehoogd. Onder dit pakket bevindt zich een middeleeuws ophogingspakket dat de resten bevat van het slot uit de 15de eeuw. Bij archeologisch onderzoek in de jaren '80 kwamen in dit pakket enkele sporen en fragmenten keramiek uit de 13de eeuw tevoorschijn. Onder de middeleeuwse lagen bevond zich een natuurlijk pakket veen, dat inheems-Romeinse scherven herbergde.

In 2002 is op het kerkterrein door ADC ArcheoProjecten een archeologische begeleiding uitgevoerd.²⁶ In zeven van de tien werkputten werd de vlijlaag aangetroffen, waarop de 14de-eeuwse kasteelmuren werden opgetrokken. Opvallend waren de variërende diepten waarop de lagen werden aangetroffen. De diepste vlijlaag lag op ca. 2,6 m beneden maaiveld, terwijl de ondiepste werd blootgelegd op 1,6 m beneden maaiveld. Ter hoogte van de voorburcht is tevens een gracht aangetroffen die mogelijk behoorde tot de eerste fase uit de 13^{de}

In het kader van nieuwbouw is in 2015 door middel van proefsleuven het terrein ten westen van het slot onderzocht.²⁷ In de 16de en 17de eeuw fungeerde dit terrein als boomgaard en tuin. In het uiterste oosten van het terrein werden de restanten van de slotgracht aangetroffen. De gracht herbergde voornamelijk 16de-eeuws aardewerk. Aanvullend is tijdens het bouwrijp maken van het terrein door AWF een inspectie uitgevoerd. In de noordoostelijke hoek van de werkput werd een puinspoor aangetroffen. Mogelijk gaat het hierbij om de funderingen van het brughoofd die tussen het koetshuis en de boomgaard/vijver hebben gelegen.

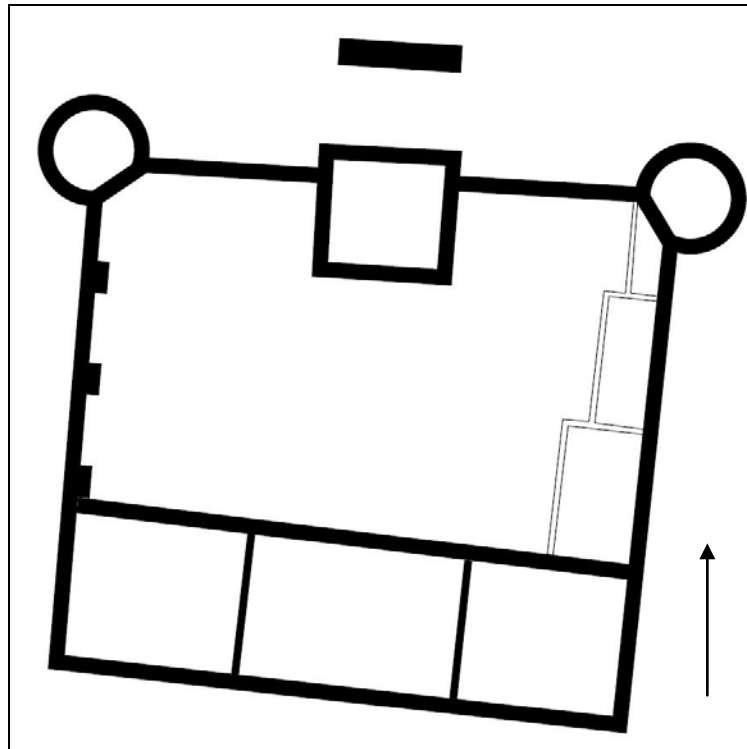
Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek werd aanbevolen om twee zones, die de restanten van een middeleeuws grachtensysteem binnen het te ontwikkelen gebied door middel van planwijziging te behouden (afb. 14). De zones bevatten de restanten van het middeleeuwse grachtensysteem.

²⁴ Van Benthem/Dijkstra 2004.

²⁵ Van Kempen 2000.

²⁶ Van Benthem/Dijkstra 2004.

²⁷ Koopmanschap//Teekens 2016.

Afbeelding 13. Reconstructie van het kasteel in de 15de eeuw (naar Diederik/Timmer 2002, 29).

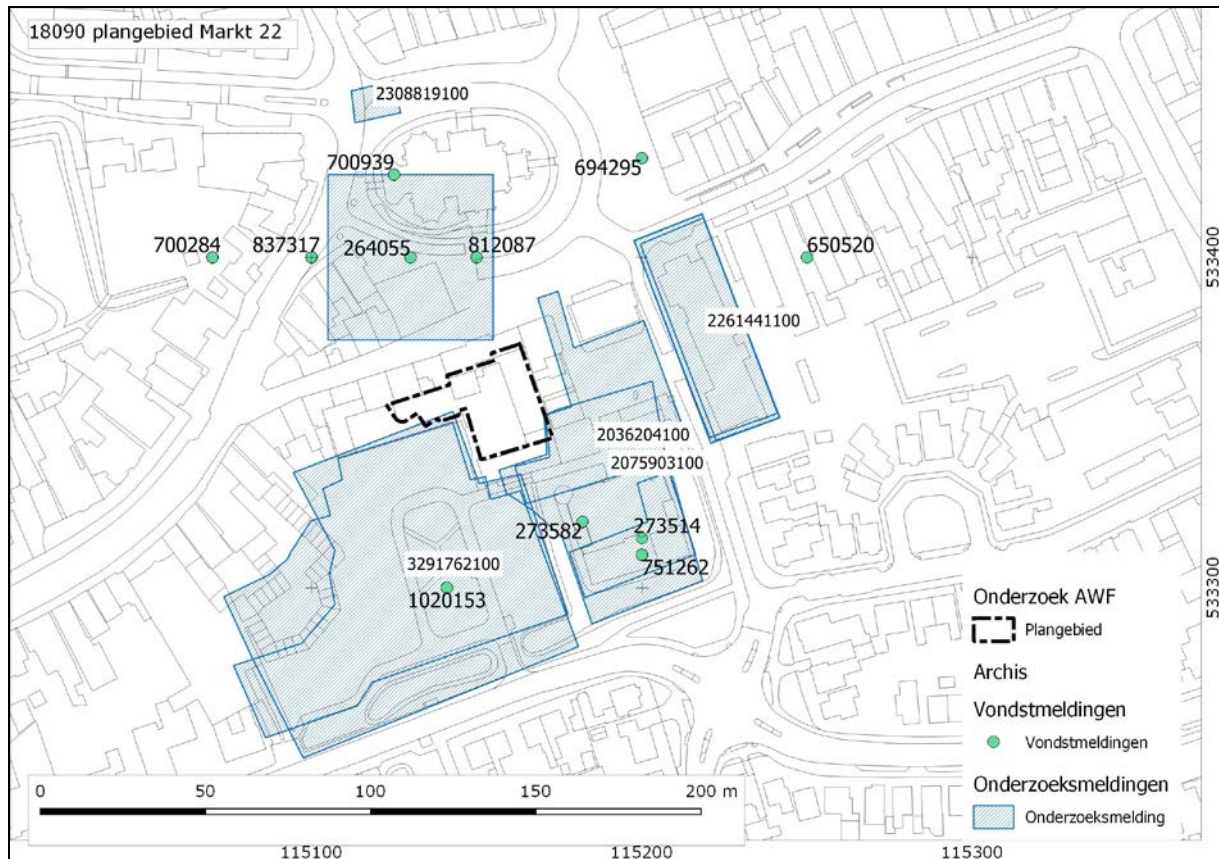

Afbeelding 14. Het plangebied (zwarte stippellijn) gesitueerd op de allesporenkaart van Antea Group. De oranje gearceerde vlakken zijn aangemerkt als behoudenswaardig. Te zien is dat het oranje vlak in het noorden grenst aan het perceel Markt 22. Vermoedelijk loopt de van oorsprong middeleeuwse gracht dwars door het plangebied

3.4 Vondstmeldingen

In de nabije omgeving van het plangebied zijn verschillende vondstmeldingen uit de Romeinse Tijd tot Nieuwe Tijd gedaan (afb. 15). Op enkele tientallen meters van het plangebied zijn menselijke resten en fragmenten tufsteen aangetroffen die vermoedelijk te maken hebben met de kerk ten noorden van het plangebied (vondstmelding 812042, 264055 en 839614).

Eveneens zijn op het kasteelterrein menselijke resten gevonden (vondstmelding 273514). Deze zijn waarschijnlijk afkomstig van het kerkhof dat omstreeks 1830 is aangelegd. Tenslotte zijn rondom het kerkterrein fragmenten aardewerk gevonden die in verband worden gebracht met de 19de-eeuwse grachtvulling.

Afbeelding 15. De Archis onderzoeks- en vondstmeldingen in de directe omgeving van het plangebied Markt 22.

4. Gespecificeerde archeologische verwachting

Op basis van de historische ontwikkeling kunnen binnen het plangebied de volgende structuren worden verwacht:

Prehistorie

Slechts een aantal fragmenten aardewerk in de nabije omgeving van het plangebied duiden op bewoning uit de IJzertijd of Romeinse Tijd. Uit recent onderzoek blijkt echter dat de kwelders vanaf de Midden-IJzertijd vrij intensief werden bewoond.²⁸ Zodoende is het mogelijk dat ijzertijdsporen en –vondsten zich in of op de kwelderafzettingen bevinden. Indien het restveen nog intact is, kunnen hierop resten uit de Romeinse Tijd worden aangetroffen.

Middeleeuwen

Tijdens de Middeleeuwen is het veenpakket afgedekt met een pakket klei. In verband met constante dreiging van overstromingen, woonde men vanaf de 11de eeuw voornamelijk op terpen. Hoewel op basis van historische bronnen sporen en vondsten vanaf de 10de eeuw kunnen worden verwacht, zijn deze tot dusver niet aangetroffen. Op basis van eerder gedane vondsten is het aannemelijker dat resten vanaf de 11de eeuw worden aangetroffen.

In de eerste helft van de 15de eeuw was de bouw van het Schager Slot voltooid. Aan de noordzijde van het slot was de voorburcht gelegen, die door middel van een slotgracht van elkaar werden gescheiden. In de 17de eeuw werd het water aan de Markt gedempt en ontstond de Herenstraat. Ter plaatse van zone 1, 2 en 3 kan op basis van recent onderzoek resten van het middeleeuwse grachten- en slotenpatroon worden verwacht (afb. 5).

Zestiende eeuw

Op drie 16de-eeuwse kaarten is aan de noordzijde van de voorburcht, ter plaatse van het koetshuis bebouwing zichtbaar. Op geen van de kaarten, noch in het bijbehorende landmetersrapport, wordt de bebouwing nader toegelicht. Mogelijk gaat het om de voorlopen van het koetshuis. De kaarten weergeven het kasteelterrein met bijbehorende eigendommen, zoals de omliggende boomgaarden, moestuinen, vijvers en grachten. Deze percelen werden met elkaar verbonden door middel van kleine bruggen. De resten van deze bruggen bevinden zich nog mogelijk *in situ*. Indien gracht- en slootpatronen uit deze periode worden aangetroffen, kan inzicht worden verkregen in de historische perceelinrichting van het terrein. Op het terrein achter de niet nader gespecificeerde 16de-eeuwse bebouwing (zone 1 en 3) kunnen afvalkuilen worden aangetroffen.

²⁸ Geerts 2013.

Zeventiende eeuw

In de 17de eeuw werd op de voorbucht plaats gemaakt voor bewoning voor het personeel van het slot. Naast de woningen, aan de westzijde van de voorbucht, kwam een koetshuis te staan. De grote toegangspoort naar de voorburcht werd vervangen door een kleinere houten poort. Achter de bebouwing ontstond een plein met klinkers. De gracht tussen het kasteelterrein en de Loet werd gedempt. Zodoende ontstond de Herenstraat, genoemd naar de eigenaar van de bebouwing: de Heer van Schagen. Zone 1 bevindt zich direct achter de 17de-eeuwse bebouwing. Zodoende kunnen sporen, zoals waterputten en afvalkuilen worden aangetroffen. Recent onderzoek laat zien dat de 17de-eeuwse gracht, gesitueerd op de tekeningen van Roghman, zich in de bodem van het plangebied (zone 2 en 3) bevindt. Deze gracht stond in directe verbinding met de slotgracht. Vermoedelijk is gracht in de 18de eeuw gedempt.

Achttiende eeuw

In de 18de eeuw is bekend dat heer d'Oultremont Huis Vredelust heeft laten bouwen. Tevens werd de kasteelmuur verlegd en tegen de zuidgevel van Vredelust aangebouwd. Indien resten van Huis Vredelust zich in de bodem bevinden, zullen deze voor een aanzienlijk deel verstoord zijn. Tijdens bouwwerkzaamheden in de jaren '90 van de vorige eeuw is een aanbouw met een ca. 1 m diepe kruipruimte gerealiseerd (zone 2). Hierdoor zullen ondiepe sporen zijn vernietigd. Diepere sporen, zoals waterputten, kuilen, kelders en grachten zullen waarschijnlijk wel intact zijn.

Negentiende eeuw

In de 19de eeuw kwam het voormalige koetshuis en boomgaard in handen van Cornelis de Leeuw, die het pand exploiteerde als koffiehuis. Van het originele laatmiddeleeuwse grachtenpatroon is in de tijd van Cornelis de Leeuw geen sprake meer. Slechts de slotgracht en een deel van het slotenpatroon is dan nog in gebruik. Het perceel achter het koffiehuis bleef dienst doen als tuin. Op het erf achter het koffiehuis kunnen waterputten en afvalkuilen liggen.

5. Conclusie, selectieadvies en aanbevelingen

5.1 Conclusie

Het plangebied Markt 22 heeft, gezien de ligging binnen de historische stadskern van Schagen en het kasteelterrein een hoge archeologische waarde. In de Middeleeuwen behoorde het plangebied tot de voorburch van het kasteel. Op 16de-eeuwse plattegronden staan op de voorburch twee gebouwen weergegeven, waarvan vooralsnog onbekend is waarvoor deze dienden. Vrijwel het gehele kasteelterrein werd omringd door grachten en sloten. De gracht tussen het kasteelterrein en de Loet werd gedempt. Zodoende ontstond de Herenstraat.

In de 17de eeuw werd een groot deel van het kasteel verbouwd, waarbij de grote toegangspoort werd afgebroken en vervangen door een houten poort. De muren tussen de twee torens werden eveneens afgebroken. De voorburch kreeg een nieuwe bestemming als plein met klinkers. Op de voorburch werd een aantal gebouwen gerealiseerd, waarvan één diende voor het personeel. Het andere pand deed dienst als koetshuis. De voormalige boomgaard en vijver werden tuin.

Halverwege de 18de eeuw heeft heer d'Oultremont het koetshuis laten bouwen. Het koetshuis kreeg aan de zuidzijde een aanbouw en werd omgedoopt tot Huis Vredelust. De funderingen van Huis Vredelust bevonden zich vermoedelijk in zone 2 van het plangebied. Tijdens bouwwerkzaamheden in de jaren '90 van de vorige eeuw zijn deze waarschijnlijk verloren gegaan.

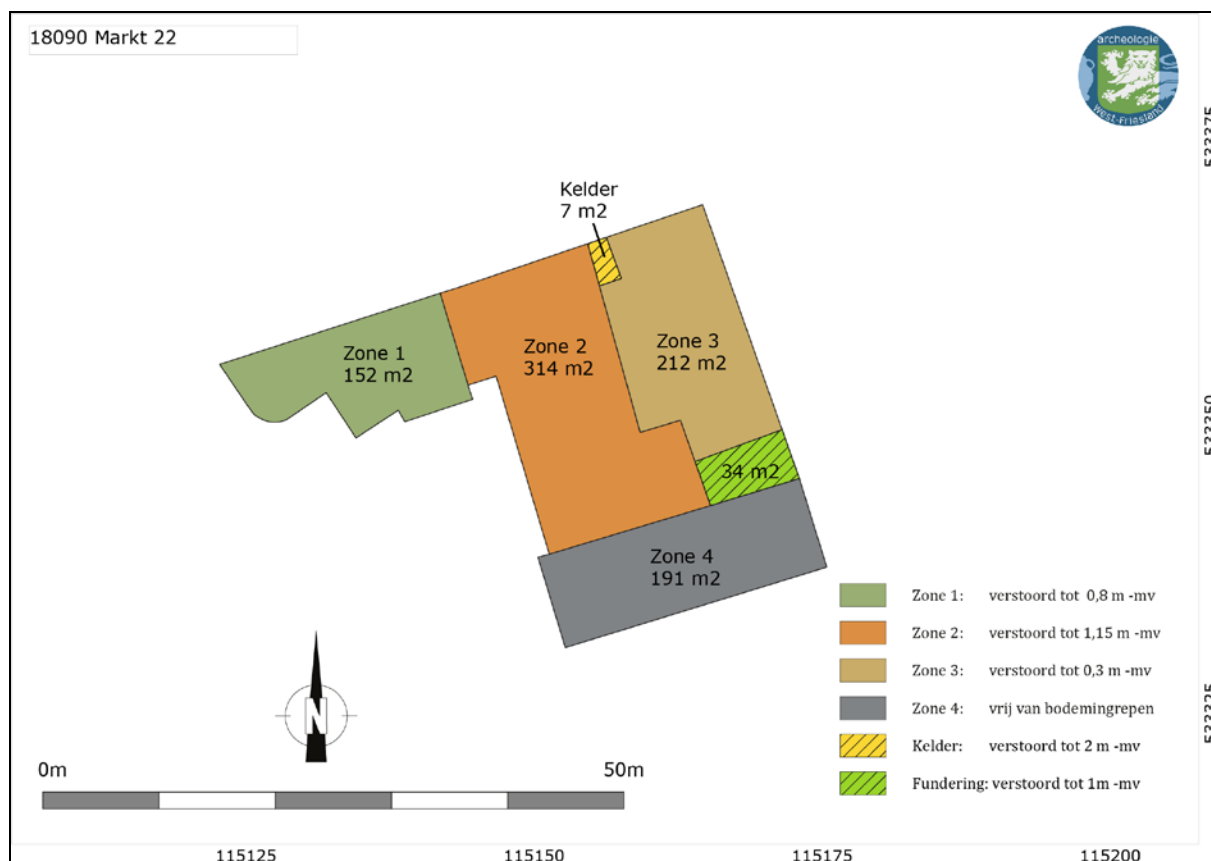
5.2 Selectieadvies

Het pand binnen het plangebied zal worden gebouwd op een paalfunderingen van maximaal 18 geboorde palen, wat een verstoring van het bodemarchief tot gevolg heeft. Tijdens hei- en bouwwerkzaamheden aan het einde van de jaren '90 van de vorige eeuw is een aanzienlijk deel van het plangebied verstoord. Hierdoor komen niet alle zones in aanmerking tot het aspect archeologie.

- **Zone 2** is hierbij tot 1,15 m beneden maaiveld verstoord. Zodoende wordt **zone 2**, tot een grens van 1,15 m beneden maaiveld, vrijgesteld van archeologisch onderzoek.
- **Zone 4** zal slechts tot de eerste bouwlaag worden gesloopt. Hierdoor blijft de bodem ongeroerd en daarmee *in situ* behouden.
- Voor **zone 1 en 3** gelden andere voorwaarden. Deze zones zijn slechts van 0,8 tot 0,3 m beneden maaiveld verstoord. **Beide zones dienen daarom vooraf te worden gegaan door een archeologisch onderzoek in de vorm van een begeleiding, waarbij de contour van de nieuwbouw wordt onderzocht.**
- Gezien de bouwingreep in zone 1 komt het erop neer om de bouwwerkzaamheden archeologisch te begeleiden, over een oppervlakte van 150 m². Voor zone 3 geldt een enkelvlaks archeologisch onderzoek tussen de -0,3 en -0,9 m beneden maaiveld over een oppervlakte van 212m².
- Als leidraad voor de opgraving dient een Archeologisch Programma van Eisen te worden opgesteld wat vervolgens aan de Gemeente Schagen in de rol van Bevoegd Gezag ter toetsing en goedkeuring wordt aangeboden. Het archeologisch onderzoek dient te worden uitgevoerd door een gecertificeerd archeologisch bedrijf of organisatie. De kosten van een dergelijk onderzoek zijn conform de Wet op de Archeologische Monumentenzorg voor rekening van de ontwikkelaar. Bij de uitvoering van een archeologisch onderzoek moet

mogelijk rekening worden gehouden met eventuele bodemverontreiniging. Na de opgraving wordt het plangebied vrijgegeven met betrekking tot het aspect archeologie.

Het is aan te raden nogmaals te bezien hoe door middel van aanpassing van het bouwplan in zone 1 en zone 3 de bodemingreep en de daarmee gepaard gaande archeologische kosten kunnen worden beperkt.

5.3 Aanbevelingen

Archeologie vriendelijk bouwen/verstoren:

Vanuit het gemeentelijk beleid wordt geadviseerd om archeologie vriendelijk te bouwen, dat wil zeggen de bodem niet te verstoren. Een archeologie-vriendelijk bouwplan kan als alternatief worden voorgelegd aan de gemeente.

Onder bodemverstoring wordt verstaan een niet-archeologie vriendelijk bouwplan en bouwwijze waar vanaf maaiveld muurwerk uit de bodem wordt verwijderd, vorstranden dieper dan 30 cm worden gemaakt, waarbij funderingspalen worden geslagen, bodemsaneringen worden uitgevoerd, kelders, vijvers, sloten en andere ingravingen worden gemaakt, kabel en leiding-tracés worden aangelegd.

Begeleiden:

Archeologie West-Friesland adviseert daarom de bouwwerkzaamheden archeologisch te laten begeleiden. Een archeologische begeleiding moet voldoen aan de kwaliteitseisen zoals die worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 4.1. Dat houdt in dat er een Programma van Eisen dient te worden opgesteld en dat eventueel aangetroffen archeologische sporen, voordat deze worden verwijderd door daartoe bevoegde archeologen worden gedocumenteerd door middel van tekening, foto en beschrijving. Daarnaast wordt vondstmateriaal verzameld.

De begeleiding kan worden uitgevoerd door Archeologie West-Friesland, maar ook door een ander archeologisch bedrijf. De kosten zijn voor de initiatiefnemer.

Archeologie West-Friesland verzoekt om spoedig overleg te plegen met de ontwikkelaar (Paul Goudsblom) om duidelijkheid met betrekking tot de bodemroerende activiteiten te verkrijgen (M. Bartels, 06-30468593).

6. Literatuur

Archeologie West-Friesland, 2016. *Kwaliteitshandboek van de Archeologische Dienst Gemeente Hoorn/West-Friesland*. Gemeente Hoorn, Hoorn.

Archis 3.0

Bentham, A. van & J. Dijkstra, 2004. Schagen, Slot Schagen: Aanvullend Archeologisch Onderzoek en Archeologische Begeleiding. *ADC-rapport* 198, Bunschoten.

Geerts, R.C.A., 2013. Veraste en begraasde kwelders. Een archeologische opgraving te Schagen – De Nes Noord. *ADC-rapport* 3264, Amersfoort.

Kempen, P.A.M.M. van, 2000. Slot van Schagen, gemeente Schagen; een archeologisch onderzoek. *RAAP-rapport* 549, Amsterdam.

Koopmanschap, H.J.L.C. & P.C. Teekens, 2016. Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. proefsleuven. Hofstraat 2-48 te Schagen. *Antea Group Archeologie* 2016/55.

Molenaar, S., C.M. Soonius & D. Bekius, 2009. *Noord-Holland Laagland. De archeologie en het landschap in 7 lagen*, Weesp.

Numan, K.C., 2015. *De veldnamen van Schagen. Een zoektocht naar het verleden*, Schagen.

Pol, R.J.M. van der Pol & F. Timmer, 1999. *Chronyk van de gantsche oude Heerlykheid van het Dorp Schagen*, Schagen.

Timmer, F., 1993. Een adellijke erfkwestie in Schagen, *Castellogica* 3, Doorn.

Timmer, F., P van der Zee, P. Groenveld, H. Duin, K. Numan, F. Diederik, T. Veldman, J. de Wit, R. van der Pol, H. Lambooy & N.J. Grooff, 2012. *Canon van Schagen. De geschiedenis van Schagen in 31 verhalen*, Amsterdam.

Vos, P. & S. de Vries, 2013. *2e generatie palaeogeografische kaarten van Nederland (versie 2.0)*. Deltares, Utrecht.

Westfries Archief

Walsmit, E./H. Kloosterboer/N. Persson/R. Ostermann (eds.), 2009: *Spiegel van de Zuiderzee. Geschiedenis en Cartobibliografie van de zuiderzee en het Hollands Waddengebied*, Houten (Utrechtse Historisch-Cartografische Studies 9).

Zijverden, W.K. van, 2017. *After the deluge, a palaeogeographical reconstruction of Bronze Age West-Frisia (2000-800 BC)*. Sidestone Press, Leiden.

Zijverden, W.K. & J. de Moor, 2014. *Het groot profielenboek. Fysische geografie voor archeologen*, Leiden.

ISSN 2468-3280